

ТАФАККУР ВА ТАЛҚИН

*(Магистратура талабаларининг
мақолалари тўплами)*

**“ФАОЛ ТАДБИРКОРЛИК, ИННОВАЦИОН ҒОЯЛАР
ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ”
ЙИЛИГА БАҒИШЛАНАДИ**

Бухоро - 2018

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**“ФАОЛ ТАДБИРКОРЛИК, ИННОВАЦИОН ҒОЯЛАР ВА
ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ”
ЙИЛИГА БАҒИШЛАНАДИ**

ТАФАККУР ВА ТАЛҚИН

**(Магистратура талабаларининг
мақолалар тўплами)**

**“Дурдона” нашриёти
Бухоро, 2018**

(поз. 7-3) га узатилади ва ҳароратнинг берилган режимдан узгариб кетиши сигнал сезгир элементи (поз. HL1) ёрдамида аниқланиб турилади ва шу йул билан экстрактор юкланиш колоннасидаги ҳарорати назорат қилинади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки кунжара таркибидан ёғни экстракциялаб ажратиб олиш жараёнида ахборот-коммуникация технологияларни қўллаш қуйдаги афзалликларга эга:

- Автоматик назорат ва бошқаришни функцияларини кенгайтиради;
- Тизимдаги аварияларни олдини олиб, системаларни ишлашини яхшилайд;
- Технологик жараёни бошқаришнинг сифати ортади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Юсупбеков Н.Р., Нурмухамедов Х.С., Зокиров С.Г. Кимёвий технология асосий жараён ва қурилмалари. – Тошкент: “Шарқ”, 2003. – 644 б.

2. Юсупбеков Н.Р., Нурмухамедов Х.С., Исматуллаев П.Р., Зокиров С.Г. Кимё ва озиқ-овқат саноатларининг асосий жараёнлари ва қурилмаларини ҳисоблаш ва лойиҳалаш (Олий ўқув юртлари учун ўқув қўлланмаси), - Тошкент: Шарқ, 2000.- 231 б.

M.T. Pulatova-BuxDU magistranti,

M.K. Baqoeva-ilmii rahbar, BuxDU ghjffessor, f.f.d.

KRISTOFER MARLONING “BUYUK TEMURLANG” ASARI YOZILISHIGA ASOS BO’LGAN BUYUK SARKARDA SHAXSI JAHON ADABIYOTIDA

Insoniyat bosib o'tgan yo'ning tahlili shuni ko'rsatadiki, jamiyatning rivojida, xalqlar taqdirida buyuk shaxslarning xizmatlari beqiyosdir. Insoniyat taraqqiyotini batamom yangi yo'nalishga solib yubora oladigan daholar tarixda nihoyatda kam uchraydi.

Shunday daholardan biri sohibqiron Amir Temurdir. Dunyoning uch azim qit'asi Osiyo, Yevropa, Afrikada siyosat yurgizgan Amir Temur o'z faoliyati bilan bir necha millatlarning hayotiga osoyishtalik, ilmu ma'rifat, madaniyat, obodonchiliklar olib kirganliklari bilan qadrlidir.

Yevropaning yetuk olimlari, yozuvchi-allomalari Amir Temur shaxsiyatiga, hukmdorlik faoliyatiga katta qiziqish bilan qaraganlar. Perrodina, De Sankso, Desa Krua, De Margaf, Nev, J.Kalyu, E.Gomlios, I.Lengle, N.Vamberri kabi yevropalik tarixchilar temuriylar davriga oid noyob qo'lyozmalarni o'rganib, o'z tillariga tarjima qilganlar.

Amir Temur haqida asar yozgan G'arb ijodkorlari orasida, ayniqsa, mashhur ingliz shoiri, qirolicha Yelizavetaning dramaturgi Kristofer Marlning alohida o'rni bor. Uning sohibqironga bag'ishlangan tragediyasi bir necha asrlardan beri sahnadan tushgani yo'q. Kristofer Marlo Amir Temur hayoti talqin etilgan ushbu asarni 1590 yili nashr ettirgan. Mashhur ingliz shoiri Amir

Temurni zo'r jismoniy kuchga ega bo'lgan, yengilmas irodali, jangchilarning yo'lboshchisi sifatida tasvirlaydi.

Ayniqsa, fransuz tarixchisi L.Langlening Amir Temur shaxsiyatiga bergan bahosi diqqatga sazovordir. U o'z asarida: "Amir Temur olimlarga xayrixoh munosabatda bo'lar va bilim bilan birga halolligini ko'rgan olimlarga ishonar edi. U tarixchi va faylasuflar, ilm-fan va ma'muriy sohada bilimdon bo'lgan kishilar bilan suhbatlashish uchun ko'pincha taxtdan ham tushar edi. Amir Temur o'z hukmronligi ostida bo'lgan kishilarni bo'ysundirish qobiliyatiga ularni baxtiyor qilish iste'dodini ham qo'shgan edi", -deb yozgandi.

Amir Temur haqidagi qo'lyozmalarda o'z faoliyati bilan Sharqdagi ko'pgina mamlakatlar va xalqlarning hayoti va taqdiriga bevosita ta'sir qilgan hattoki, G'arbdagi davlatlarning manfaatlariga bevosita aloqador bo'lgan ishlarni amalga oshirgan ulug' insonning shaxsi turibdi. Tabiiyki, Temur va temuriyzodalar hayoti va faoliyati haqida boy manbalar va adabiyotlar mavjud. Bular Amir Temur davridan boshlab, bir necha asrlar mobaynida yaratilgan. Bu manba va adabiyotlar o'rta asrning murakkab hamda ulug' siymosi bo'lmish Temur haqida rang - barang qarashlarni o'zida mujassamlashtirgan. Shu narsani ta'kidlash lozimki, keyingi o'n yilliklarda G'arbdagi Temur haqida bir necha to'plamlar, kitoblarning paydo bo'lishi uning shaxsi va davriga bo'lgan qiziqish susaymaganligi, e'tiborni o'ziga tortayotganligining dalilidir. Hind muttafakkiri va davlat arbobi Javoharlal Neruning Temur haqidagi so'zlarini misol tariqasida olishimiz mumkin: "Hozir ham Markaziy Osiyoda to'rt jahongir: Iskandar, Sulton Mahmud, Chingizxon va Temurning nomlarini eslaydilar". Nerning Temurda Chingizxon jasoratini ko'tarmoqchi bo'lgan shaxsni ko'radi, shuning uchun u o'zini "Ona tarafdin Chingizxon avlodidan deb bejiz aytmagan", - deydi. [4.245.]

Amir Temur davri tarixiga chet el adabiyotlarida ham keng e'tibor berilgan. Bu borada eng avvalo mashhur ingliz tarixchisi, qudratli Rim imperiyasi inqirozi hamda parchalanishiga oid hamma tomondan tan olingan ma'lum asarlarning muallifi Edvar Gibbon (1737 - 1794) nashrlariga murojaat qilamiz. Bu nashrlarda muallif G'arbiy Yevropa va Sharqdagi o'rta asrlar tarixiga to'xtalganda, Temur shaxsini ham chetlab o'tmaydi: "Butun dunyoni istilo qilib, unga hukmronlik qilish shuhratparast Temurning bosh maqsadi edi. Avlodlar hurmatiga ega bo'lish, ularning yodida qolish, bu oliyjanob zotning ikkinchi istagi edi. Ammo o'limdan so'ngi shon-shuxrat borasidagi xayollari samarasiz bo'lib chiqdi. Uning vasiyatlari Yevropaga nomalumlilik bilan qolaverdi, u tomonidan mag'lub qilingan xalqlar o'zlarining xo'rlanganliklari uchun qasd olish payiga tushdilar". [3.172.] Gibbon Temurning oddiy fuqarodan Osiyo hukmdori darajasiga ko'tarilishini alohida ta'kidlaydi.

G'arbiy Yevropa adabiyotlariga kelsak, ularning orasida o'zining ilmiy va ma'rifiy ahamiyati jihatidan hozirgacha yagona o'ziga xos manba 1403-yili Temur poytaxti Samarqandga yuborilgan ispan elchisi Rui Gonsalez de Klavixoning xotira daftaridir. Mazkur kundalik daftar birinchi marta 1582 -yili

Sevilya shahrida "Ulug' Temurlang tarixi" nomi bilan, so'ngra 1782 –yili Madridda "Ulug' Temurlangning hayoti va faoliyati" sarlavhasi ostida nashr qilingan. Bu asar keyinchalik to'liq, va ayrim parchalarda bosilgan, ingliz va boshqa tillarga tarjima qilingan.

"Kundalik daftar" matnining rus tiliga birinchi tarjimasi akademik I.I.Sreznevskiy tomonidan amalga oshirilgan. Ushbu matnni sharhlashda ko'zga ko'ringan sharqshunoslar V.V. Grigoryev, P.I. Lerx, K.P. Patkanovlar qatnashgan. Tarjima 1881 yili Sreznevskiy vafotidan keyin nashr qilindi.

Shuni aytib o'tish joizki, tarixda Amir Temurga salbiy munosabatda bo'lganlar ham yo'q bo'lmagan. Bular orasida misrlik tarixchi Ibn Tag'riberdi (1411-1465) ajralib turadi. U Amir Temurning Turkiya, Misr, Suriyaga nisbatan olib borgan siyosati va urushlari haqida yozib, ularni qoralagan. XV asr arman tarixchisi Metopetsi Tavma ham Temurning o'zi va Sharqqa qilgan yurishlari haqida g'azab va g'araz bilan hikoya qiladi.

Yakubovskiyning qat'iy xulosasi quyidagicha edi: "Temur – chuqur ziddiyatlarga ega bo'lgan arbobdir. O'rta Osiyodagi faoliyatining ijobiy tomonlari ko'p edi. Lekin "baribir u jahon tarixiga shavqatsiz istilochilardan biri sifatida abadul-abad kirdi". [5.17.]

Tahlillar ko'rsatadiki, musulmon olimlari asarlarida Amir Temurning bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan ikki xil obrazi mavjud. Birinchisi –go'yo Amir Temur atrofdagilarga qo'rquv va dahshat soladigan berahm, qattiqqo'l hukmdor va sarkarda. U o'z maqsadiga erishishda har qanday imkoniyatni, bu unga qancha qimmatga tushsa ham, qo'ldan boy bermaydi. O'z qo'li ostidagilar hayotini yangilash, mazmunli va qiziqarli qilish haqida tashvish chekmaydi, zero, uning tasavvurida hayot bu omad, mehnat va doimiy kurashdir.

Ikkinchi tomondan, aql-farosatli, adolatli hukmdor. U yomonlik va axloqsizlikni ko'rishga ko'zi yo'q, cheksiz harbiy talant sohibidir. I.M.Mo'minovning yozishicha, Temur–farosatli, ziyrak siyosatchi, "o'ziga xos vatanparvarlikni" tarqatuvchi, mamlakatning obro'-e'tibor, inson sharafiga va manfaatlarining himoyachisi, madaniyatning quruvchisi va qadriga yetuvchi, O'rta Osiyoning iqtisodiy va madaniy yuksalishini ta'minlagan Shimoliy Afrika xalqlarini turk zulmidan qutqazgan shaxs".

Birinchi obraz ko'proq arab va fors tillaridagi manbalarda keng tarqalgan.[1.91.]

Amir Temur va temuriylar davrida yaratilgan yuksak madaniyatni xalqaro YUNESKO tashkiloti ham ikki marta e'tirof etganligi – Temuriylar Renessansini xalqaro miqyosda tan olinganligini yaqqol isbotlab turibdi. 1969 yili Samarqandda Yunesko Temuriylar davri san'atini o'rganishga bag'ishlangan xalqaro ilmiy simpoziumni o'tkazgan edi.

1996 yilda esa YUNESKO Amir Temurning 660 yilligi bilan Parijda "Temuriylar davrida fan, madaniyat va maorifning ravnaqi" mavzusida xalqaro simpozium o'tkazdi. Ushbu marosim ochilishiga YUNESKOning sobiq bosh direktori Federiko Mayorning: "Amir Temurning Samarqanddagi saroyida bo'lgan Ispan elchisi Rui Gonzales de Klavixoning esdaliklarini o'qir ekanman, Markaziy Osiyo mazkur qismning XVI asr madaniyatini – me'morchilik

boyliklarini, she'riyat nafosatini, texnik va ilmiy topqirligini, ushbu madaniyatga afsonaviy jahongir Amir Temurning ta'siri va daholigini kash etdim", -degan so'zlari diqqatga sazovordir. [2.91.]

Bugungi kunda bizga ma'lum bo'lgan kuzatishlarni yakunlab, shunday xulosaga kelish mumkinki, Amir Temur haqidagi qo'lyozmalarda o'z faoliyati bilan Sharqdagi ko'pgina mamlakatlar va xalqlarning hayoti va taqdiriga bevosita ta'sir qilgan, hattoki, G'arbdagi davlatlarning manfaatlariga bevosita aloqador bo'lgan ishlarni amalga oshirgan ulug' insonning shaxsi turibdi. Sohibqiron Temur va temuriyzodalar hayoti va faoliyati haqida boy manbalar va adabiyotlar buyuk Temur davridan boshlab, bir necha asrlar mobaynida yaratilgan. Bu manba va adabiyotlar o'rta asrning murakkab hamda ulug' siymosi bo'lmish Amir Temur haqidagi rang – barang qarashlarni o'zida mujassamlashtirgan. Shu narsani ta'kidlash lozimki, keyingi o'n yilliklarda G'arbda Temur haqida bir necha to'plamlar, kitoblarning paydo bo'lishi uning shaxsi va davriga bo'lgan qiziqish susaymaganligi, e'tiborni o'ziga tortayotganligining dalilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedov B. Amir Temur darslari. "Sharq" nashriyoti. Toshkent, 2000, 91-bet.
2. Muloqot. Toshkent, 2001. 27 –bet.
3. История упадка и разрушения Римской Империи Эдуарда Гиббона. Часть VII, М. 1886, С. 170-172.
4. Неру Джавахарлал. Открытие Индии. Перевод с английского – М, 1965, С. 242-250.
5. Якубовский А.Ю. Тимур (опыт краткой характеристики). – "Вопросы истории", Москва, №8-9

S. Po'latova-BuxDU magistranti

AREALOGIYANI O'RGANISHNING AHAMIYATI

Arealogiya (lot. are – maydon, hudud otdan yasalgan sifatning yunoncha logikos – so'z, tushuncha, ta'lim so'zi bilan birikishidan hosil bo'lgan qo'shma so'z) ma'lum bir hududda ma'lum bir hodisalar (o'simlik, hayvonot, yer qatlami, yer osti, yer usti boyliklari, aholi hamda ularning tili va boshqalar) arealogik yo'nalish shaklida mavjuddir¹. Shuning uchun muayyan fanlarda bu tushuncha (areal lingvistika (tilshunoslik), areal botanika, areal geologiya va boshqalar o'z aksini topgan.

Areal lingvistika lisoniy hodisalarning ma'lum hududlarda tarqalishi va shu asosda tillararo aloqalarni o'rganuvchi yo'nalishdir. Areal lingvistika tushunchasi va atamasi Matte Julio Bartole (1873-1946. Italiyalik tilshunos) tomonidan XX asrning 40-yillarida tilshunoslikka kiritilgan bo'lsada, ammo arealogik tadqiqotlar o'zining uzoq tarixiga egadir. Faqat XX asr boshlarida

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. –М: Рус тили, 1981. I том.

МУНДАРИЖА

т/р	Муаллиф Ф.И.Ш.	Мақола номи	Бет
	А.А. Тўлаганов	Сўзбоши	3
1.	О.Абдуллаева	Бухоро воҳасида суғориладиган тупроқларнинг шўрланиш ҳолати ва шўр ювиш усуллари ҳамда муддатлари	5
2.	Х.Х. Абдуллаев, Р.Р. Ибрагимов	Автоматическая управления процессом очистки биогаза	8
3.	I.Akramov, G.H.Ergasheva	Ingliz va o'zbek tillarida frazeologik birliklarning ifodalanish usullari	11
4.	Т.Я Амонов	Ёш футболчиларнинг махсус ва техник тайёрлаш йўллари	14
5.	Т.Я Амонов	Футбол ўйинидаги асосий ҳаракатлар тактикаси ва уларни такомиллаштириш асослари	16
6.	U.N. Arabov, J. Jumayev	Aholining ijtimoiy-iqtisodiy monitoring tizimini yaratishda boshlang'ich ma'lumotlar	18
7.	Н.Х.Асланова	Бошланғич синф математика дарсларида интерфаол усуллардан фойдаланишнинг афзалликлари	22
8.	D.D. Atoyev	Integrallarni taqribiy hisoblashda kvadratur formular.	25
9.	З. Ахмедова, Ш. Рустамов	Психологик маълумотларни қайта ишлатишда Spss дастуридан фойдаланиш услуги	27
10.	N.Axtamova, M.Muhammadova	Aleksandr Dyumaning "Graf Monte Kristo" asarida ekspozitsiyaning badiiy ahamiyati	31
11.	Н.Ахтамова	Тема психологии в произведении «Граф Монте-Кристо» Александра Дюма	34
12.	N.Axtamova, M.Muhammadova	O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" asarida folklorning o'rni	37
13.	O.Sh. Ahmadov	XIX asr Buxoro taraqqiyparvari Ahmad Donish tarbiya haqida	39
14.	З.Х. Бафаева, О.Я. Абдуллаева	Бухоро воҳаси суғориладиган тупроқларини биологик азот билан бойитиш масалалари	42
15.	Z.Kh.Bafayeva, M.B.Djurayeva	General physical properties, soil permeability the irrigated pasturable alluvial soils in territory of the Bukhara oasis	45
16.	B.B.Bahronov	Qadimgi Ossuriya va qadimgi Hindiston davlatlarida qulchilik: qiyosiy tahlil	48
17.	М.Н.Бобоева	Интеграл операторли матрицанинг нуқтали спектри ҳақида	50
18.	N.J.Bobojonova	The main peculiarities of denotation and	52

53. М. Олимова, Д.О. Фафуров	Маҳаллий ижро ҳокимият тизимларида жамоатчилик назоратининг аҳамияти	149
54. D. Omonova	Boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'quvchilar nutqini o'stirish usullari	151
55. M.K. Ochilova, M.Ya. Ergashov	Lms-moodle tizimidan foydalanib "oksidlar va kislotalar" mavzusini o'tish tajribasidan	153
56. С. Паянова, М.И. Темирова	Исследование возможности применения местных водорастворимых полимеров в композиции для кож верха обуви	156
57. С.Паянова, М.И.Темирова	Қорақўл териларини ёғлашда самарали композицияларни яратиш	158
58. М. Пирназаров, О.Р.Абдурахмонов	Таркибида ёғ сакловчи кунжарани экстракциялашда ахборот-коммуникация tizimining qullashi	160
59. М.Т. Pulatova, М.К. Baqoeva	Kristofer Marlning "buyuk temurlang" asari yozilishiga asos bo'lgan buyuk sarkarda shaxsi jahon adabiyotida	163
60. S. Po'latova	Arealogiyani o'rganishning ahamiyati	166
61. Yu.Po'latova	Boshlang'ich sinflarda hikoya janrini o'rganish	169
62. З.Д. Расулова	Бўлажак технология фани ўқитувчиларини тайёрлашда таълимга тизимли ёндашув	171
63. М.Ю. Сабанбаева, Н.Н. Исматова, П.Р. Бозоров	Усовершенствование автоматизации и оптимизация управления процесса вторичной перегонки бензинового дистилата	175
64. М. Sadullaeva М. Azimova	Folklorda yetti raqamining qo'llanilishi	178
65. М. Саидов, Н.З. Шарипов	Маҳаллий кунгабоқар уруғидан сифатли ёғ олиш	180
66. X.Sh. Saidov	Ingliz tilidan o'zbek tiliga o'zlasgan so'zlarning leksik-semantik xususiyatlari	182
67. Н.А.Саидова, М.Э.Хўжаева, И.М.Рахмонов	Тикув машиналар ишчи деталларининг ейилиши ва уларни бартараф этиш йўллари	184
68. Н. Саидова	Хотин-қизларни спорт машғулотларига тайёрлашга акмеологик ёндашув	189
69. G. Sayidova	Zoomorf metaforalarning lingvokulturologik xususiyatlari (Shavkat Rahmon she'riyati misolida)	192
70. X.H. Саилхонов	Автоматизация и микроконтроллерное управление парового котла для нефтегазовой промышленности	195
71. О.К. Сатибов, У.А. Саидмуратов	Моделирование технологических процессов обжига клинкера при производстве цемента	198